

РОЗДІЛ 7

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.82

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЩОДО МЕДИКО-САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ У КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

IMPLEMENTATION OF THE INTERNATIONAL AND LEGAL STANDARDS AS TO CONVICTS' MEDICAL AND SANITARY CARE INTO THE CRIMINAL AND EXECUTIVE LEGISLATURE OF UKRAINE

Боднар І.В.,
к.ю.н.

Академія Державної пенітенціарної служби

Іваньков І.В.,
к.ю.н.

Академія Державної пенітенціарної служби

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем кримінально-виконавчого права щодо питання медико-санітарного забезпечення засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань, та осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. У статті досліджуються питання медико-санітарного забезпечення засуджених та осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, з точки зору національного законодавства та його відповідності міжнародним нормам у галузі захисту прав засуджених та ув'язнених, досліджуються погляди науковців та практичних працівників Державної пенітенціарної служби України на питання необхідності реформування системи медичних частин установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Ключові слова: засуджені, установи виконання покарань, слідчі ізолятори, Державна пенітенціарна служба України, Правила Мандели, медичні частини.

Статья посвящена освещению одной из актуальных теоретико-методологических проблем уголовно-исполнительного права по вопросу медико-санитарного обеспечения осужденных, отбывающих наказание в учреждениях исполнения наказаний, и лиц, в отношении которых избрана мера пресечения в виде содержания под стражей. В статье исследуются вопросы медико-санитарного обеспечения осужденных и лиц, в отношении которых избрана мера пресечения в виде содержания под стражей, с точки зрения национального законодательства и его соответствия международным нормам в области защиты прав осужденных и заключенных, также исследуются взгляды ученых и практических работников Государственной пенитенциарной службы Украины на вопрос о необходимости реформирования системы медицинских частей учреждений исполнения наказаний и следственных изоляторов.

Ключевые слова: осужденные, учреждения исполнения наказаний, следственные изоляторы, Государственная пенитенциарная служба Украины, Правила Мандели, медицинские части.

The author of the article elucidates one of the theoretical and methodological issues of the criminal and executive law as to the matter of the convicts' medical and sanitary care who serve their sentences in penal institutions and those who are kept in custody. In the article the author investigates the problem of the convicts' medical and sanitary care and of those who are kept in custody in accordance with the national legislature and the international standards in the field of convicts' rights protection. The author investigates the opinions of the scientists and employees of the state penitentiary service of Ukraine as to the problem of the medical system reforming of penal institutions and detention centers.

The author of the article proves that the departmental belonging of the medical units in penal institutions is correct, nowadays convicts' medical and sanitary care fully corresponds to the international standards in the field of convicts' rights protection.

The suggested changes in the national legislature as to taking out the medical units in penal institutions from the state penitentiary service of Ukraine prove to be incorrect and giving medical care to convicts and inmates kept in custody in detention centers by medical personnel of the Ministry of Health protection of Ukraine is untimely taking into account their present state. Legal adoption of the suggested changes may lead to considerable worsening of the medical and sanitary care level of convicts and those who are kept in custody.

Key words: convicts, penal institutions, detention centers, state penitentiary service of Ukraine, Mandela's Rules, medical units.

З проголошенням незалежності Україна стала на шлях демократичних реформ, в основу яких були покладені європейські й світові гуманітарні цінності, однак переорієнтація нормативно-правового забезпечення діяльності системи виконання кримінальних покарань, що проводилась у межах означених реформ, здебільшого не отримала належної наукової розробки та експериментальної перевірки теоретичних положень, що привело до їх застосування в урізаному вигляді, інколи – лише у певному контексті, без урахування повного змісту міжнародних документів у галузі захисту прав ув'язнених і поводження з ними. Прикладом може слугувати ухвалення Закону України «Про

внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» (так званого «Закону Савченку»), широко розкритикованого останнім часом практичними працівниками і науковцями[1].

Теоретичною базою дослідження зазначеної проблеми стали праці вітчизняних та зарубіжних фахівців із кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, зокрема: В. А. Бадири, О. М. Бандурки, С. Ю. Бараша, І. Г. Богатирьова, О.І. Богатирьової, Є. М. Бодюла, В. В. Василевича, О.М.Гуміна, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. Ф. Зелінського, А. В. Кирилюка, В. А. Кирилюк,

О. Г. Колба, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. А. Львовчкіна, В. О. Меркулової, М. С. Пузирьова, Г. С. Резніченко, О. М. Руднєвої, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, С. І. Халимона, О. В. Хорошуна, О. В. Щербини, Ю. В. Шинкарьова, С. В. Царюка, І. С. Яковець та ін.

В умовах сьогодення висвітлення питань визначення й імплементації міжнародно-правових стандартів у галузі захисту прав осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, у кримінально-виконавчому законодавстві України становить складну теоретичну і практичну проблему, яка ще не отримала ґрунтовної наукової розробки у сучасній вітчизняній теорії кримінально-виконавчого права. Більшість наявних досліджень, як правило, обмежуються вивченням і аналізом або окремих документів, або їх певних збірок, або застосуванням стандартів до визначених груп осіб, примусово позбавлених волі, або ці дослідження є морально застарілими. Саме тому дослідження питання імплементації міжнародно-правових стандартів щодо порядку та умов виконання та відбування покарання у вигляді позбавлення волі у кримінально-виконавчому законодавстві України є необхідним та своєчасним.

Актуальним питанням сьогодення залишається питання організації медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі та відповідність цієї діяльності мінімальним стандартним правилам Організації Об'єднаних Націй і Ради Європи. Деякі науковці і представники певних правозахисних організацій невдоволені станом медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі та висловлюють думку про необхідність виведення з підпорядкування Державної пенітенціарної служби України медичних частин установ виконання покарань і повного підпорядкування їх Міністерству охорони здоров'я, чого, у свою чергу, вимагають міжнародні стандарти у галузі захисту прав засуджених. Зокрема, І. С. Яковець у своєму виступі на міжвузівській науково-практичній конференції в листопаді 2015 р. у м. Харкові обґрунтувала дану точку зору так. По-перше, представник медичного персоналу, який є атестованим працівником, має спеціальне звання і є співробітником ДПтС України і лише у другу чергу лікарем, тому на першому плані у нього перебувають інтереси служби та виконання службових завдань. Унаслідок цього ми маємо випадки звинувачення медичних працівників колонії в упередженому ставленні та викривленні даних про причини травмування засуджених до позбавлення волі. По-друге, установи виконання покарань – це заклади з посиленою ізоляцією та обмеженою територіального розташування, а це означає, що на значних площах скупчується доволі велика кількість людей, що у зрештою призводить до підвищення ризику зараження різними хворобами. Отже, лікування на загальних засадах дозволить зменшити ризик зараження. По-третє, за практикою, що склалася, установи виконання покарань майже позбавлені можливості залучати медичних працівників для роботи за сумісництвом, оскільки вони мають бути атестованими співробітниками. По-четверте, будь який медичний працівник установ виконання покарань підпорядковується начальникам цих установ, що є можливим додатковим фактором, який породжує зловживання владою або своїми службовими обов'язками, корупцію, порушення конституційних прав засудженого до позбавлення волі [2, с. 28].

На противагу оголошеної точки зору Голова Державної пенітенціарної служби України В. М. Палагнюк на Громадських слуханнях в апараті ДПтС України 30 вересня 2015 р. зазначив, що виділення з підпорядкування служби медичних частин установ виконання покарань негативно позначиться на стані медико-санітарного забезпечення засуджених. Саме перебування медичних працівників у підпорядкування ДПтС України та статус їх як атестованих співробітників створює можливість для якісної, безоплатної для засуджених можливості отримання медичної до-

помоги. Проте він зазначив, що в даній галузі діяльності необхідні зміни з метою усунення суб'єктивного підходу до засуджених та зловживань з боку медичного персоналу, викликаних тиском із боку керівництв установ виконання покарань. Найбільш вдалим рішенням є підпорядкування медичних частин установ виконання покарань окремому Департаменту у складі ДПтС України, що унеможливить здійснення незаконного впливу на діяльність медичного персоналу керівників цих установ виконання покарань [3].

Провівши аналіз обох точок зору, доцільно буде зробити висновок, що їх обґрунтування не включає в себе аналіз міжнародних норм у галузі захисту прав засуджених, а базується здебільшого на суб'єктивних поглядах та практиці роботи цивільних закладів охорони здоров'я та практиці роботи медичних частин установ виконання покарань. У своїй роботі ми проведемо аналіз саме міжнародних документів, які регламентують даний напрям діяльності.

Як ми вже зазначали раніше, Мінімальні стандарти правила ООН щодо поводження з ув'язненими – «Правила Мандели» – найбільш детально та виважено, порівняно з аналогічними документами, закріплюють право засуджених на медико-санітарне забезпечення і визначають основні принципи організації даного напрямку діяльності: надання медико-санітарного обслуговування засудженим до позбавлення волі є обов'язком держави; засудженим до позбавлення волі мають бути забезпечені ті ж стандарти медико-санітарного обслуговування, які існують у суспільстві, і їм має бути забезпечено безкоштовний доступ до необхідних медико-санітарних послуг без будь-якої дискримінації за ознакою їх правового статусу; в екстремних випадках всі тюремні установи повинні забезпечувати негайний доступ до медичної допомоги; хворих ув'язнів, які потребують послуг спеціаліста або хірургічного втручання, слід переводити до спеціалізованих установ або ж до цивільних лікарень; за наявності в службі виконання покарань своїх власних лікарень вони повинні бути достатньою мірою укомплектовані персоналом і підготовлені для забезпечення засуджених до позбавлення волі необхідним доглядом та лікуванням; медичні висновки можуть робитися тільки відповідальними медичними фахівцями і не можуть скасовуватися або ігноруватися не медичним тюремним персоналом [4]. Визначені основні вимоги знайшли своє відображення у національному законодавстві, особливо з прийняттям змін до Кримінально-виконавчого кодексу України у 2014 р. Зокрема, у ст. 116 зазначено, що лікувально-профілактична і санітарно-протиепідемічна робота в місцях позбавлення волі організовується і проводиться відповідно до законодавства про охорону здоров'я; адміністрація колоній зобов'язана виконувати необхідні медичні вимоги, що забезпечують охорону здоров'я засуджених; засуджені до позбавлення волі зобов'язані виконувати правила особистої і загальної гігієни, вимоги санітарії. У свою чергу, порядок надання особам, які позбавлені волі, медичної допомоги, організації і проведення санітарного нагляду, використання лікувально-профілактичних і санітарно-профілактичних установ охорони здоров'я і залучення із цієї метою їхнього медичного персоналу визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [5]. Згідно із зазначеною нормою засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до медичної частини установи виконання покарань, а в разі неможливості надання кваліфікованої медичної допомоги – до цивільних закладів охорони здоров'я, а також до закладів охорони здоров'я, що мають ліцензію Міністерства охорони здоров'я України і надають платні медичні послуги та не віднесені до відання центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань. Вищевикладене свідчить про те, що національне законодавство не обмежує за-

судженого в можливості отримання як безоплатної, так і платної медичної допомоги.

З приводу відомчої приналежності «Правила Мандели» чітко вказують на необхідність створення медичних частин в установах виконання покарань та не заперечують їх відомчої приналежності. Зокрем, в них вказано, що у кожній тюремній установі повинна бути медико-санітарна служба, на яку покладено завдання оцінювати, підтримувати, охороняти і покращувати фізичне і психічне здоров'я засуджених, приділяти підвищену увагу засудженим з особливими потребами в медико-санітарній допомозі або тим, які мають проблеми зі здоров'ям, які перешкоджають їх реабілітації. У свою чергу зазначені служби повинні організувати медико-санітарне обслуговування в тісному контакті із системою державних органів охорони здоров'я і таким чином, щоб забезпечити безперервність лікування та догляду, в тому числі, у зв'язку з ВІЛ, туберкульозом та іншими інфекційними захворюваннями, а також наркозалежністю.

Саме на підставі зазначеного приєднуємось до точки зору голови Державної пенітенціарної служби України В. М. Палагнюка та вважаємо, що відомча належність медичних частин установ виконання покарань є правильною, свчасною та не суперечить вимогам міжнародних норм у галузі захисту прав засуджених. Ці погляди висвітлює не тільки керівництво служби. У ході проведеного нами опитування співробітників слідчих ізоляторів та установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України встановлено, що рівень надання допомоги засудженим та особам, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, медичними працівниками закладів міністерства охорони здоров'я України часто не відповідає встановленим вимогам. Саме тому зосередження надання медичної допомоги лише працівниками закладів Міністерства охорони здоров'я України засудженим та особам, які утримуються в слідчих ізоляторах, вважаючи на їх теперішній стан, є передчасним.

Досліджуючи питання медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі, варто також зупинитися на питанні примусового годування засуджених. Діюче національне кримінально-виконавче законодавство передбачає, що примусове годування засудженого до позбавлення волі, який заявив про відмову від прийняття їжі і за висновками комісії лікарів не має психічного захворювання та усвідомлює наслідки своїх дій, забороняється. Примусове годування може бути здійснене лише в тих випадках, коли, на думку лікаря, внаслідок відмови від прийняття їжі стан засудженого значно погіршується. Порядок примусового годування не повинен порушувати стандарти, визначені практикою Європейського суду з прав людини. Таким чином, законодавець встановлює дану норму лише з гуманістичних міркувань, з метою збереження здоров'я засуджених до позбавлення волі, які не усвідомлюють свої дії. Однак практика свідчить, що примусове годування застосовується з порушенням національного законодавства, до того ж дана норма (примусове годування) відсутня в міжнародних стандартах у галузі захисту прав засуджених. Саме тому деякі вчені та громадські захисники вимагають взагалі заборонити примусове годування засуджених, проте ми вважаємо, що таке рішення повинно прийматись лише після ґрунтовного дослідження практичного застосування даної норми, а не базуватися лише на деяких виявлених фактах порушень.

В якості висновку слід зазначити, що медико-санітарне забезпечення засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк повною мірою відповідає на сьогодні міжнародним стандартам у галузі захисту прав засуджених. Запропоновані зміни до національного законодавства щодо виведення медичних частин установ виконання покарань із підпорядкування Державної пенітенціарної служби України є не виправданим та помилковим та можуть призвести до значного погіршення рівня медико-санітарного забезпечення засуджених та осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання : Закон України / Верховна Рада України // Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/838-19>
2. Яковець І.С. Забезпечення конституційного права засуджених на охорону здоров'я : основні проблеми та можливі шляхи їх вирішення / І.С. Яковець А.В. Байлов // Сучасні проблеми та тенденції розвитку кримінально-виконавчого права в Україні : збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару (20 листопада 2015 року, м. Харків) / Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В.В.Сташиса НАПрН України ; кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 26–29.
3. На Громадських слуханнях в апараті ДПтС України обговорили основні проблемні питання у сфері захисту прав та інтересів засуджених : доповідь про проведений захід / Державна пенітенціарна служба України // Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/799375>
4. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (у редакції 2015 р.) : документ ООН / Верховна Рада України // Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_24/resolutions/L6_Rev1/ECN152015_L6Rev1_r_V1503587.pdf.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України / Верховна Рада України // Офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/conv/page5>